

Het kleurrijke brein

De rol van kunsteducatie

Nadia van Rietschoten
543157
n.vanrietschoten@student.fontys.nl

Als je zo'n 15 jaar geleden aan mij had gevraagd wat ik later wilde worden, had ik striptekenares gezegd. Mijn kamer hing vol met zelfverzonnen verhalen inclusief bijpassende tekeningen. Ik groeide op in een omgeving waarin mijn creativiteit enorm gestimuleerd werd, met een opa die de kunstacademie heeft doorlopen en een eigen atelier op zolder had. Van kinds af aan was ik gefascineerd door de tubes olieverf, de houtskool en simpelweg het creëren van iets. Nu, 15 jaar later, heeft dit geresulteerd in het feit dat ik mij vol overtuiging stort op werken binnen de culturele sector. Ik begrijp dat dit niet voor ieder kind zo werkt, maar ik ben wel benieuwd welke rol kunsteducatie kan hebben gericht op het basisonderwijs.

Als museum educator hoor ik maar al te vaak van leraren dat een dagje, of zelfs een paar uur, langskomen te lastig in te plannen is in het drukke schoolrooster. Het blijft lastig om lessen rekenen, taal en geschiedenis opzij te schuiven voor een dagje in het museum. Maar wat nou als we de lessen niet opzij hoeven schuiven, wat als we zo'n museumles als een vervanging van een les rekenen, taal of geschiedenis zien?

Kunsteducatie vormt een essentieel onderdeel binnen het onderwijs. Met het vermogen om niet alleen artistieke vaardigheden te ontwikkelen, maar ook om de cognitieve, emotionele en sociale ontwikkeling van kinderen te bevorderen. Binnen dit essay wordt de waarde van kunsteducatie voor de ontwikkeling van het kinderbrein beschreven. Met opvattingen uit neurologische inzichten, pedagogische benaderingen en praktische voorbeelden wordt een dieper inzicht geboden aan deze waarde. Daarnaast wordt de rol van kunsteducatie in het onderwijs onderzocht. Deze verkenning zal niet alleen de positieve perspectieven van de huidige rol van kunst binnen het onderwijs belichten, maar ook de uitdagingen. Waarbij het concept *Art for Art's Sake* als tegenhanger wordt genoemd.

Kunst is broodnodig voor het kinderbrein, aldus professor Erik Scherder. De hoogleraar Klinische neuropsychologie legt uit dat het binnen de hersenontwikkeling van jonge kinderen belangrijk is dat zij van jongs af aan in aanraking worden gebracht met kunst. Scherder benadrukt dat de eerste 25 jaar van een mensenleven immers de basis vormt van gezond oud worden.

*'Als je een kind heel veel aanbiedt, dan bouwt dat brein,
omdat het een verrijking is, aan meer contactpunten.'*

Deze contactpunten noem je synapsen, hoe meer van deze synapsen hoe complexer de hersenen worden. Deze complexe hersenen vormen een bescherming voor zichzelf tegen het ontstaan van ouderdomsziekten zoals alzheimer. Het is dus, zeker in de eerste levensjaren, van belang om hier zo veel mogelijk bijdragen aan te leveren.

Hersenontwikkeling resulteert niet alleen in creatieve kinderen, zo schetst Scherder. Zou je een EEG maken van iemand die kijkt naar, of bezig is met kunst, zie je activiteit ontstaan in de hersenstam. De schors van de hersenstam, de neocortex, raakt dan actief. Deze activiteit zorgt voor een ontwikkeling van die schors. De neocortex is verantwoordelijk voor de hogere functies van de hersenen. Scherder licht hierbij toe dat een dikkere schors resulteert in de vaardigheid om beter te kunnen denken, redeneren, spreken, rekenen en lezen.

De waarneming van kunst in het algemeen zorgt dus voor de ontwikkeling van de hersenstam. Als de waargenomen kunst ook nog eens als mooi wordt betiteld, raakt daarnaast ook een ander deel van de hersenen geprikkeld. Dit betreft de voorkant van de hersenen, de frontale cortex. Het gebied van de frontale cortex houdt zich bezig met verschillende functies die we dagelijks gebruiken. Voorbeelden van deze functies zijn emoties regelen, plannen, beslissingen nemen en het beheersen van impulsen. De frontale cortex is de eerste 25 jaar van een mensenleven volop in ontwikkeling. Door deze frontale lob van een kinderbrein te prikkelen met kunst stimuleer je de genoemde competenties. Wat op langere termijn zorgt voor zowel creatieve als flexibele jong volwassenen.

Bovendien bevordert kunst de emotionele ontwikkeling van kinderen. Het menselijke brein, en zeker het kinderbrein, zit vol met spiegelneuronen. Spiegelneuronen maken het mogelijk voor mensen om gedrag van anderen te spiegelen, zich in te leven in anderen en de vaardigheid om te kunnen anticiperen op wat er zou kunnen gebeuren. Hierbij weerspiegelt het neuron dus letterlijk wat de andere persoon doet, en wordt op dezelfde manier actief in een herhalende situatie. Deze emoties kunnen kinderen herkennen in het bekijken en uitoefenen van kunst (Kunsthanaatjes, 2021).

Dit is een typisch voorbeeld van de wetenschappelijke kunstpedagogische stroming. Deze evidence-based benadering richt zich op het verzamelen van data om oorzaak en gevolg te analyseren, met als doel beleid te maken voor onderwijsinstellingen en musea. Dit om bijvoorbeeld gemakkelijker subsidies aan te kunnen vragen. Voor educatoren lijkt deze benadering van kunsteducatie echter verre van ideaal. Het roept vragen op of de praktijk niet te veel wordt beïnvloed door deze dominante aanpak. Er wordt te veel nadruk gelegd op efficiëntie, waarbij het bewijzen van het belang van kunsteducatie soms belangrijker lijkt dan de ervaring ervan (T. Frenssen, gastles, 24 mei 2024).

Kunst biedt niet enkel esthetische waarde, maar heeft ook voordelen voor de ontwikkeling van het jonge brein. Deze inzichten zijn van belang in een onderwijscultuur die vaak gericht is op kerndoelen en leerthema's. Zo wordt creativiteit tegenwoordig maar al te graag gezien als competentie om ideeën te bedenken, problemen op te lossen of te verzinnen en om producten te maken die innovatief, nuttig en zinvol zijn. Hierbij wordt ingespeeld op de 21e-eeuwse vaardigheden. De 21-eeuwse vaardigheden bestaan uit:

- Creatief denken
- Problemen oplossen
- Computational thinking
- Informatievaardigheden
- ICT-basis vaardigheden
- Mediawijsheid
- Communiceren
- Samenwerken
- Sociale en culturele vaardigheden
- Zelfregulering
- Kritisch denken

Om de 21e-eeuwse vaardigheden te ontwikkelen kan kunst- en cultuuronderwijs dus ingezet worden. Een voorbeeld hiervan is het stimuleren van de leerling om creatief te denken en te reflecteren op het eigen maakproces. Hierbij wordt er verwacht dat de leerling een eigen mening vormt en deze kan plaatsen binnen maatschappelijke vraagstukken. De genoemde vaardigheden worden gezien als onmisbaar om als toekomstige wereldburger deel te nemen aan de samenleving (LKCA, 2020).

De opkomst van 21e-eeuwse vaardigheden, gericht op het vormen van ideale wereldburgers, vertoont sterke overeenkomsten met de kernprincipes van de kritische kunstpedagogiek. Deze pedagogische stroming in de kunsteducatie streeft naar verandering door middel van kunst, met als doel een betere wereld en een hoopvolle toekomst te scheppen. Hierbij fungeert de kunstdocent als een 'changemaker', die pleit voor gezamenlijke inspanningen om kunsteducatie te transformeren naar een nieuwe realiteit. Deze benadering roept echter ook kritiek op. Zo wordt de gedachte dat verandering enkel in de verre toekomst moet plaatsvinden als naïef bestempeld, en daarmee in twijfel getrokken. Waarom kunnen we niet nu al beginnen met veranderingen te bewerkstelligen (T. Frenssen, gastles, 24 mei 2024)?

Je zou kunnen stellen dat moderne kunsteducatie ten alle tijden een doel moet hebben, het zou namelijk niet alleen moeten zorgen voor de integratie van de 21e-eeuwse vaardigheden binnen het vakaanbod in het onderwijs, maar ook voor het scheppen van flexibele en creatieve volwassenen. De vraag is echter of dit aansluit bij de kern van kunsteducatie, moet kunst altijd praktisch inzetbaar zijn?

Hoewel kunst wel praktisch kan zijn, is het te beperkt om kunsteducatie alleen te zien als iets nuttigs. Dit gedachtegoed doet sterk denken aan *Art for Art's Sake*. Dit concept verwijst naar het idee dat kunst moet worden gewaardeerd om haar intrinsieke waarde, in plaats van alleen beoordeeld te worden op haar praktische bruikbaarheid of vermogen om externe doelen te dienen (Seiferle, 2009). Zoals naar mijn mening vaak wordt toegepast in het onderwijs. De mening van hoogleraar 'Educational Theory and Pedagogy' Gert Biesta sluit hier nauw op aan. Zo stelt Biesta (2021):

'Er is de ambitie dat leerlingen 'tijdens hun hele basisschooltijd in aanraking komen met muziek, dans, tekenen, toneel en erfgoed,' wat me echt fantastisch lijkt. Maar dan valt het alweer plat: 'Waardoor zij leren om hun creatieve vaardigheden te gebruiken om problemen op te lossen en antwoorden te vinden.'

Draait het in het leven echt allemaal om het oplossen van problemen en het vinden van antwoorden? Is dat werkelijk de kern van kunst, het toepassen van denk- en maakstrategieën? En is het hoofddoel van onderwijs enkel het voorbereiden van leerlingen op de uitdagingen van de moderne tijd?

Kunst, bekeken vanuit het perspectief van Art for Art's Sake, benadrukt haar intrinsieke waarde als een essentieel onderdeel van menselijke expressie, ervaring en culturele verrijking. Kunst wordt gewaardeerd om haar schoonheid, emotie en vermogen om ons denken te prikkelen, zonder dat het een specifiek doel hoeft te dienen. Het maken van kunst wordt gezien als een vorm van zelfexpressie, waarbij de focus ligt op de creatieve daad zelf.

Kunst biedt ons een unieke manier om de wereld te begrijpen en te ervaren, en het helpt onze perspectieven te verbreden door ruimte te bieden voor verschillende

interpretaties en gevoelens. Daarnaast is kunst nauw verbonden met menselijke cultuur, geschiedenis en identiteit, en het helpt ons om onze waarden en overtuigingen te begrijpen en te vieren. Kortom, terwijl kunst verschillende praktische doelen kan dienen, legt de filosofie van Art for Art's Sake de nadruk op haar intrinsieke waarde als een bron van inspiratie, reflectie en culturele betekenis, los van externe doelen (Winner, Goldstein en Vincent-Lancrin, 2013).

Hoe kan kunst dan ingezet worden binnen het onderwijs, zonder per definitie rekening te houden met externe doeleinden? Volgens Biesta gaat het om het voortdurend streven naar antwoorden, het onderzoeken van het menselijk bestaan in al zijn schoonheid, complexiteit en mysterie, zonder noodzakelijk een eindpunt of een oplossing te vinden. Waarbij hij zich afvraagt of niet juist is wat de kunsten zo waardevol maakt voor het onderwijs. Zou het onderwijs niet moeten omarmen wat de kunsten kunnen toevoegen (Biesta, 2021)?

Hiermee schetst Biesta een voorbeeld dat past binnen de post-kritische kunstpedagogiek. Deze stroming bestaat uit een benadering die voortbouwt op de eerder genoemde kritische kunstpedagogiek, maar zich daarbij richt op het overstijgen van de traditionele kritische benadering. Post-kritische kunstpedagogiek moedigt aan tot het aanbrengen van veranderingen in het hier en nu, in plaats van te wachten op de toekomst. Zoals Biesta benadrukt, is het belangrijk om niet alleen te focussen op individuele ontwikkeling, maar ook op gelijkheid en inclusie in het geheel. Deze benadering plaatst het vak centraal en moedigt een meer holistische aanpak aan, waarbij de nadruk ligt op het creëren van een inclusieve en empowerende leeromgeving voor alle leerlingen (T. Frenssen, gastles, 24 mei 2024).

Een ander voorbeeld is de manier waarop de leraar Jef Geys zijn lessen invult. Dit deed hij vanuit zijn dubbelrol waarbij het onmogelijk was om een duidelijke scheiding te maken tussen Geys als leraar of Geys als kunstenaar. Als leraar integreerde Geys kunst in het lesprogramma, tegelijkertijd kwamen schoolgerelateerde opdrachten terug in zijn artistieke praktijk.

Een opmerkelijke prestatie was de tentoonstelling die Geys in mei 1983 organiseerde in school. Zo presenteerde hij ongeveer zestig werken uit de collectie van het Museum van Hedendaagse Kunst in Gent. Hierbij bereidde Geys zijn leerlingen voor om bezoekers rond te leiden door de tentoonstelling. Andersom werden schoolprojecten opgenomen in het oeuvre van Geys. Zo schilderde hij bijvoorbeeld samen met zijn leerlingen een wereldkaart op het schoolplein in Balen. Hiermee wilde hij op een speelse manier de internationale actualiteit bijbrengen aan de leerlingen (Bracke, 2023).

Over de rol van kunsteducatie in het onderwijs ben ik nog niet uitgepraat, maar ik durf wel te zeggen dat het een essentiële rol speelt, niet alleen als aanvulling op traditionele vakken, maar ook als een bron van inspiratie en persoonlijke groei. Daarbij bevordert het dus niet enkel artistieke vaardigheden, maar kan het ook ondersteunen in de ontwikkeling van de 21e-eeuwse competenties zoals creatief denken en samenwerking. Hoewel dit misschien niet helemaal in lijn ligt met de kern van kunsteducatie. Zo benadrukt het concept van Art for Art's Sake de intrinsieke waarde van kunst als een middel tot zelfexpressie en culturele verrijking. Dit gaat verder dan enkel kunsteducatie als middel om bepaalde doelen en vaardigheden aan te leren. Iets waarbij Gert Biesta zich afvraagt of 'het hoofddoel van onderwijs enkel het voorbereiden van leerlingen op de uitdagingen van de moderne tijd is?'.

Een voorbeeld zoals Jef Geys toont aan hoe kunst en onderwijs naadloos kunnen samensmelten, waarbij de grenzen tussen beide disciplines vervagen. Kortom, kunsteducatie is niet alleen relevant voor leerdoelen, maar ook voor het stimuleren van verbeeldingskracht, expressie en een dieper begrip van de wereld om ons heen.

Literatuurlijst

Biesta, G. (2021, 10 februari). Ligt het nou aan mij? Of ontbreekt er iets in het onderwijsbeleid? LKCA. Geraadpleegd op 13 mei 2024, van <https://www.lkca.nl/opinie/ligt-het-nou-aan-mij-of-ontbreekt-er-iets-in-het-onderwijsbeleid/>

Bracke, E. (2023, 3 oktober). 'Meester' Jef Geys bracht kunst naar zijn klas en vice versa. De Lage Landen. Geraadpleegd op 10 mei 2024, van <https://www.de-lage-landen.com/article/meester-jef-geys-bracht-kunst-naar-zijn-klas-en-vice-versa>

Kunstfanaatjes. (2021, 9 juni). Kunst broodnodig voor het kinderebrein. Geraadpleegd op 13 mei 2024, van <https://www.kunstfanaatjes.nl/artikelen/kunst-broodnodig-kinderebrein/>

LKCA. (2020, 15 september). 21e eeuwse vaardigheden en cultuuronderwijs. Geraadpleegd op 3 mei 2024, van <https://www.lkca.nl/artikel/skills21kunst-voortgezet-onderwijs/>

Seiferle, R. (2009, 1 juli). Art for Art's Sake - Modern Art Terms and Concepts. The Art Story. Geraadpleegd op 3 mei 2024, van <https://www.theartstory.org/definition/art-for-art/>

Winner, E., T. Goldstein en S. Vincent-Lancrin. (2013), Art for Art's Sake?: The Impact of Arts Education, Educational Research and Innovation, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/888932832896>

